

Technická univerzita v Liberci
Hospodářská fakulta

Studijní program: 6208 – Ekonomika a management

Studijní obor: Podniková ekonomika

Makroekonomické a mikroekonomické funkce centrální banky

Macroeconomic and microeconomic functions of Central Bank

BP-PE-KFÚ-2004 18

Lenka Papoušková

UNIVERZITNÍ KNIHOVNA
TECHNICKÉ UNIVERZITY V LIBERCI

3146072876

Vedoucí práce: prof. Ing. Václav Bakule, DrSc., Katedra financí a účetnictví

Konzultant: Ing. Stanislava Půlpánová, Ph.D., KBP VŠE Praha

Počet stran: 48

Počet příloh: 4

Datum odevzdání: 21. května 2004

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI

Hospodářská fakulta

Katedra financí a účetnictví

Akademický rok: 2003/2004

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

pro

Lenku PAPOUŠKOVOU

Program č. B 6208 Ekonomika a management
Obor č. 6208R085 Podniková ekonomika

Vedoucí katedry Vám ve smyslu zákona č. 111 / 1998 Sb. o vysokých školách a navazujících předpisů určuje tuto bakalářskou práci:

Název tématu:

Makroekonomické a mikroekonomické funkce centrální banky

Pokyny pro vypracování:

- 1) Postavení centrální banky v jednostupňovém bankovním systému
- 2) Charakteristika makroekonomických funkcí centrální banky
- 3) Charakteristika mikroekonomických funkcí centrální banky
- 4) Závěry

V 96/04 Hb

KFV/PE-FV

46 s [4] s. příl.

oh,

Rozsah grafických prací:

25 - 30 stran textu + nutné přílohy

Rozsah průvodní zprávy:

Seznam odborné literatury:

- 1) Revenda, Z. a kol.: Peněžní ekonomie a bankovníctví. Management Press, Praha 1996
- 2) Revenda, Z.: Centrální bankovníctví. Management Press, Praha 1999
- 3) Mervart, J.: České banky v kontextu světového vývoje. Nakladatelství Lidové noviny, 1998
- 4) Jonáš, J.: Bankovní krize a ekonomická transformace. Management Press, 1998
- 5) Bakule, V. a kol.: Příčiny prohlubování krize bankovního sektoru České republiky. (Realizace projektu GAČR č. 402/00/0963.) TUL, Liberec 2000
- 6) Koch, T. W.: Bank Management. The Dryden Press, 1992

Vedoucí bakalářské práce: prof. Ing. Václav Bakule, DrSc.

Konzultant: Ing. Stanislava Půlpánová, Ph.D., KBP VŠE Praha

Termín zadání bakalářské práce: 31. října 2003

Termín odevzdání bakalářské práce: 21. května 2004

doc. Dr. Ing. Olga Hasprová
vedoucí katedry

prof. Ing. Jiří Kraft, CSc.
děkan Hospodářské fakulty

Na tomto místě bych ráda poděkovala panu prof. Ing. Václavu Bakulemu, DrSc. z Katedry financí a účetnictví Technické univerzity v Liberci za veškerou odbornou i osobní pomoc, kterou mi při psaní této bakalářské práce poskytl.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury pod vedením vedoucího a konzultanta. Byla jsem seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 o právu autorském, zejména §60 (školní dílo) a §35 (o nevýdělečném užití díla k vnitřní potřebě školy).

Beru na vědomí, že TUL má právo na uzavření licenční smlouvy o užití mé práce a prohlašuji, že souhlasím s případným užitím mé práce (prodej, zapůjčení apod.). Jsem si vědoma toho, že užití své bakalářské práce či poskytnutí licenci k jejímu užití mohu jen se souhlasem TUL, která má právo ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, vynaložených univerzitou na vytvoření díla (až do její skutečné výše).

Po pěti letech si mohu tuto práci vyžádat v Univerzitní knihovně TU v Liberci, kde je uložena, a tím výše uvedená omezení vůči mé osobě končí.

V Liberci dne 21. května 2004

Lenka Papoušková

RESUMÉ

Centrální banky mají v současnosti své nezastupitelné místo v mocenské hierarchii každé vyspělé tržní ekonomiky. V tržní ekonomice plní řadu funkcí. Tato práce se zabývá podrobným popisem všech těchto funkcí.

Práce zkoumá postavení centrální banky ve dvoustupňovém bankovním systému a jednotlivé vazby centrální banky vůči ostatním bankám. Objasní nám, že se funkce centrální banky dělí na makroekonomické a mikroekonomické.

V dalších kapitolách nás seznámí podrobně se všemi makroekonomickými a mikroekonomickými funkcemi, s jejich cíli a používanými nástroji.

V závěru jsou jednotlivé funkce zhodnoceny. A také je zde nastíněno, jak se změní postavení České národní banky v souvislosti se vstupem České republiky do Evropské unie.

RESUME

Central Banks have nowadays a specific position in the power hierarchy of every developed market economy. They perform a range of functions in the market economy. This essay deals with detailed description of all these functions.

The essay studies Central Bank's position in the double-stage bank system and its particular relations towards the other banks. The work elucidates the difference between the macroeconomic and microeconomic duties of Central Bank.

In the following chapters the study introduces us to all macroeconomic and microeconomic functions, their aims and used tools in a detailed way.

The component functions are evaluated at the end of the work. There is an outlined change of Central Bank's position in connection with the entry of the Czech Republic to the European Union in the conclusive part as well.

OBSAH

Místopřísežné prohlášení.....	4
Resumé.....	5
Obsah.....	6
Seznam použitých zkratk.....	7
1. Úvod.....	8
2. Postavení centrální banky ve dvoustupňovém bankovním systému.....	10
3. Charakteristika makroekonomických funkcí centrální banky.....	16
3.1 Emisní činnost.....	16
3.2 Měnová politika.....	18
3.3 Devizová činnost.....	25
4. Charakteristika mikroekonomických funkcí centrální banky.....	29
4.1 Regulace a dohled bankovního systému.....	29
4.2 Banka bank.....	35
4.3 Banka státu.....	39
4.4 Reprezentace státu v měnové oblasti.....	41
5. Závěr.....	44
Seznam použité literatury.....	47
Seznam příloh.....	48

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

apod.	a podobně
atd.	a tak dále
ČNB	Česká národní banka
ČR	Česká republika
ECB	Evropská centrální banka
EMU 2	Evropská měnová unie 2
EU	Evropská unie
např.	například
resp.	respektive
tj.	to je
tzn.	to znamená
tzv.	tak zvaný

1. ÚVOD

Centrální banky jsou vrcholným článkem dvoustupňových bankovních soustav. Vznikaly z obchodních bank nebo byly zakládány jako banky státu. Jejich postavení bylo od počátku výsadní a mělo výrazně odlišné rysy v porovnání s bankami obchodními.

V současnosti jsou centrální banky ve většině vyspělých tržních ekonomik již samostatnými, na rozhodnutích vlády nezávislými institucemi.

Centrální banky mají v současnosti své nezastupitelné místo v mocenské hierarchii každé vyspělé tržní ekonomiky. To ale neznamená, že se jejich postavení a činnost nevyvíjejí a že mezi centrálními bankami neexistuje řada rozdílů.

Závisí na konkrétních podmínkách jednotlivých států, jaké je postavení jejich centrálních bank ve vztahu ke státu a k obchodním bankám, jaké hlavní úkoly centrální banka plní a jakými způsoby je uskutečňuje.

V první kapitole si vysvětlíme pojem bankovní soustava. Také si objasníme postavení centrální banky, nejdříve v jednostupňovém bankovním systému a poté ve dvoustupňovém bankovním systému. Nakonec se seznámíme s jednotlivými funkcemi centrální banky ve dvoustupňovém bankovním systému.

V druhé kapitole se budeme věnovat makroekonomickým funkcím centrální banky. Mezi makroekonomické funkce centrální banky patří emisní činnost, měnová politika a devizová činnost. Každou z těchto funkcí si podrobně vysvětlíme.

Ve třetí kapitole se zaměříme na mikroekonomické funkce centrální banky. Do mikroekonomických funkcí centrální banky řadíme regulaci a dohled bankovního systému, funkci banky bank, banky státu a reprezentaci státu v měnové oblasti. Všechny tyto funkce si podrobně rozebereme.

V závěru zhodnotíme, jaké nedostatky mohou vzniknout při plnění těchto funkcí centrální bankou. Také se vyjádříme k tomu, jestli je dělení funkcí na makroekonomické a mikroekonomické výstižné. Úplně nakonec se ještě zmíníme o tom, že se vstupem České republiky do Evropské unie se změní některé funkce České národní banky.

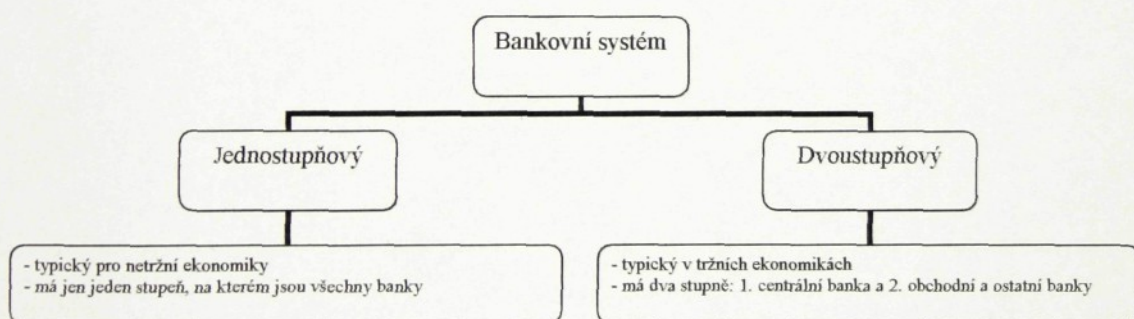
2. POSTAVENÍ CENTRÁLNÍ BANKY VE DVOUSTUPŇOVÉM BANKOVNÍM SYSTÉMU

Bankovní systém představuje souhrn všech bankovních institucí v daném státě a uspořádání vztahů mezi nimi. Bankovní systém má dvě vzájemně propojené složky, institucionální a funkční.¹

Institucionální složka bankovního systému obsahuje jednotlivé banky, dělené podle hlavní náplně činnosti do několika druhů.

Funkční složkou bankovního systému je organizace. Organizace ve smyslu způsobů uspořádání vztahů mezi bankovními institucemi v dané ekonomice. V této souvislosti bankovní systémy dělíme především na jednostupňové a dvoustupňové. Jednostupňový bankovní systém má, jak už vyplývá z názvu, jeden stupeň, na kterém jsou všechny banky. Dvoustupňový bankovní systém na první stupeň řadí centrální banku, obchodní a další banky jsou na druhém stupni.

Obr. č. 1

V jednostupňovém bankovním systému neexistuje centrální banka, která by zabezpečovala makroekonomické funkce spočívající v pečování o stabilitu měny. Jednostupňové bankovní systémy jsou využívány především v netržních ekonomikách. Jednostupňové bankovní systémy jsou také spojovány s centrálně plánovanými ekonomikami. V tomto systému také chyběla centrální banka jako instituce starající se o makroekonomickou

¹ Revenda, Z.: Centrální bankovníctví. Praha, 2001, str. 18

měnovou stabilitu. Dominantní roli zde hrála státní monobanka, která se starala jak o řízení měnového vývoje, tak i o mikroekonomické funkce založené na zprostředkování alokace finančních prostředků mezi jednotlivými ekonomickými subjekty. Ostatní banky hrály pouze druhořadou úlohu. Státní monobanka se ale musela podřídít plánu, který ztělesňoval zájmy vládnoucí politické síly bez větších ohledů na potřeby ekonomiky.

Dvoustupňový bankovní systém je typický pro většinu tržních ekonomik. Tento systém je založený na oddělení makroekonomické funkce, kterou plní centrální banka, a mikroekonomické funkce, kterou zabezpečují obchodní banky. Hlavním cílem centrální banky zpravidla bývá dosahování měnové stability. Obchodní banky provádějí svoji činnost na ziskovém principu. Tento systém je také charakteristický vyšším počtem obchodních a dalších bank.

Nyní se budeme věnovat pouze prvnímu stupni z dvoustupňového bankovního systému, tzn. centrální bance. Stejně jako obchodní banky, i centrální banky jsou samostatné ekonomické subjekty s výnosy, náklady a určitým ziskem, ale ten není jejich primárním cílem. Jejich základním cílem je péče o zdravý měnový vývoj v širokém slova smyslu. Tento cíl samozřejmě není jediný. Centrální banky jsou tedy institucemi, které mají emisní monopol na hotovostní peníze, provádějí měnovou politiku a regulují bankovní systém.²

Činnosti centrální banky můžeme rozdělit do sedmi funkcí, kterými jsou provádění měnové politiky, emise hotovostních bankovek a mincí, devizová činnost, regulace a dohled bankovního systému, funkce banky bank, postavení centrální banky jako banky státu (vlády) a reprezentace státu v měnové oblasti. Tyto funkce jsou vzájemně provázané a v současnosti jsou hlavními důvody existence centrálních bank.

Emise hotovostních peněz je základní charakteristikou centrální banky. Tato funkce je podpořena emisním monopolem. Centrální banka je totiž jediná banka ve státě, která má oprávnění emitovat hotovostní peníze, tzn. bankovky a mince. V dobách, kdy ještě nebylo rozšířeno používání bezhotovostních peněz, mohla centrální banka regulací množství emitovaných hotovostních peněz poměrně přesně ovlivňovat celkové množství peněz

² Revenda, Z.: Centrální bankovníctví. Praha, 2001, str. 32

v oběhu. S rozvojem bezhotovostních peněz se možnosti centrální banky v této oblasti omezují.

Centrální banka pečuje o stabilitu měny. Tento cíl naplňuje pomocí měnové politiky, tzn. používáním nástrojů a opatření ovlivňuje nabídku peněz. Velmi významnou roli zde hraje stupeň samostatnosti, který je u bank různý. Je totiž důležité, zda o této politice rozhodují samy banky nebo se musí podřizovat rozhodnutím vlád.

Do devizové činnosti patří shromažďování devizových rezerv státu a operace s nimi na devizovém trhu. Tyto operace mají tři základní motivy, jsou to zabezpečení devizové likvidity země, udržování hodnoty devizových rezerv a ovlivňování úrovně měnového kurzu domácí měny k zahraničním měnám. Dále sem patří devizová regulace, tj. stanovování a kontrolování základních rámcových pravidel dispozice se zahraničními měnami jak pro bankovní, tak nebankovní subjekty. Do devizové činnosti také řadíme operace s devizovými prostředky ve vztahu k dalším subjektům.

Provádění bankovní regulace centrální bankou spočívá ve stanovení podmínek pro podnikání v oblasti bankovníctví. Bankovním dohledem rozumíme kontrolu nad dodržováním těchto podmínek a zdravým vývojem celého bankovního systému včetně přijímání opatření k zajištění nápravných opatření. Hlavními cíli regulace a dohledu bank je podpora spolehlivosti, efektivnosti a bezpečnosti fungování bankovního systému v dané zemi.

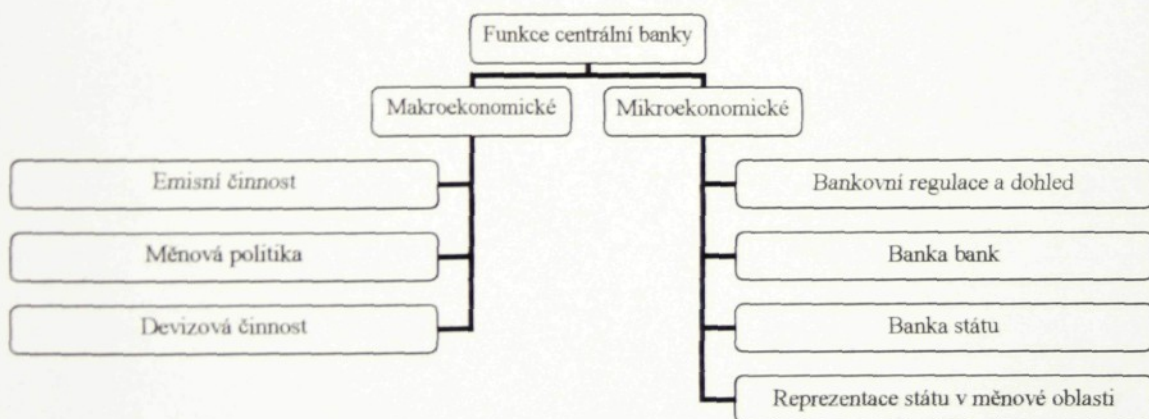
Centrální banka funguje jako banka pro ostatní banky, to znamená, že banky si mohou od centrální banky vypůjčovat peníze a ukládat u ní svá depozita. Centrální banky mohou provádět pro banky ještě další bankovní operace, jako např. zajišťování clearingového zúčtování mezi bankami, obchody s devizami atd.

Ve funkci banky státu centrální banka vede účty a provádí některé operace pro vládu, centrální orgány, orgány místní moci a správy a některé podniky veřejného sektoru. Dále v této funkci vykonává pokladní plnění státního rozpočtu, správu státního dluhu a poskytuje úvěry státnímu rozpočtu.

Centrální banka vystupuje vůči domácí veřejnosti a zahraničí jako reprezentant státu ve všech otázkách týkajících se měnové politiky. Centrální banka pravidelně informuje veřejnost o měnovém vývoji, jeho hlavních problémech a způsobech řešení. Centrální banka také reprezentuje zemi na zasedáních Banky pro mezinárodní platby, Mezinárodního měnového fondu, skupiny Světové banky a dalších mezinárodních institucí.

Podle Zbyňka Revendy se tyto funkce dělí na mikroekonomické a makroekonomické. Makroekonomické funkce jsou provádění měnové politiky, emise hotovostních peněz a operace s devizovými prostředky. Mezi mikroekonomické funkce řadí regulaci a dohled bankovního systému, funkci banky bank, postavení centrální banky jako banky státu a také vystupování banky jako reprezentant státu v měnové oblasti. Podle něj je hlavním cílem centrální banky při plnění makroekonomických funkcí stabilní měnový vývoj, u mikroekonomických je to bezpečnost, efektivnost, spolehlivost a důvěryhodnost bankovního systému v zemi.

Obr. č. 2

Podle mého názoru toto dělení ne zcela odpovídá náplní těchto funkcí. Funkce jsou totiž propojené a všechny plní více či méně makroekonomické i mikroekonomické cíle. Myslím si, že i funkce mikroekonomická má nakonec následky na makroekonomické prostředí a funkce makroekonomická také působí na mikroekonomické prostředí.

Myslím si, že by úplně stačilo dělení funkcí, které je zmíněno v knize Bankovníctví v České republice od autorů K. Bartoška, D. Felsbergové a P. Jaroše. Emisní funkce, funkce banky bank a funkce banky státu by mohly být jako hlavní funkce, a ostatní funkce, tzn. měnová politika, devizová činnost, regulace a dohled bankovního systému a reprezentace státu v měnové oblasti, jako z nich vycházející.

Když si rozebereme každou funkci zvlášť, vždy najdeme vliv na makroekonomické a mikroekonomické prostředí.

Emisní funkce ovlivňuje množství peněz v oběhu. Z makroekonomického hlediska peníze působí na agregátní cenovou hladinu, agregátní výstup, zaměstnanost a další makroekonomické veličiny. Z hlediska mikroekonomického mají peníze význam pro každého jednotlivce. Peníze mají vliv na ekonomické aktivity, chování, charakter a vlastnosti každého subjektu v ekonomice.

Hlavním cílem měnové politiky je cenová stabilita, což se také samozřejmě vztahuje na jednotlivé subjekty.

Devizová funkce se zabývá operacemi s devizovými rezervami, zahraničními úvěry a devizovou regulací. Devizová funkce souvisí do značné míry s emisní funkcí, která má velký vliv na makroekonomické a mikroekonomické prostředí. Devizová funkce je vlastně součástí měnové politiky.

Důvody regulace a dohledu bank jsou jednak makroekonomické, tj. vytváření prostoru pro provádění měnové politiky, a jednak mikroekonomické, tj. podpora bezpečnosti, důvěryhodnosti a efektivnosti bankovního systému v dané zemi.

Funkce banky bank je úzce propojena s regulací celé bankovní soustavy dané země. Můžeme také říci, že vyplynula z měnové politiky a regulace a dohledu bank. Měnová politika a regulace a dohled bank totiž implikují nutnost úzkých vztahů mezi centrální bankou a druhým stupněm bankovní soustavy. Aby centrální banka mohla provádět dané činnosti, musí do činnosti bank zasahovat, ne jenom disponovat nezbytnými informacemi

z bank. Takové zásahy do činnosti bank vedly postupně ke vzniku a rozvoji funkce banky bank. Tyto zásahy samozřejmě ovlivňují jak mikroekonomické, tak i makroekonomické prostředí.

Do funkce banky státu zařazujeme hlavně vedení účtů pro vládu a další centrální orgány v souvislosti s pokladním plněním státního rozpočtu a pomoc při financování schodků v běžném hospodaření státu. Tyto činnosti mají určitě vliv na makroekonomické ukazatele.

Ve funkci reprezentace státu vystupují centrální banky vůči domácí veřejnosti a zahraničí jako reprezentanti státu ve všech otázkách, které se týkají měnové politiky. Tzn. mikroekonomický i makroekonomický vliv.

Rozdělit funkce centrální banky do nějakých skupin je kvůli jejich provázanosti velmi obtížné.

3. CHARAKTERISTIKA MAKROEKONOMICKÝCH FUNKCÍ CENTRÁLNÍ BANKY

3.1 EMISNÍ ČINNOST

Před vznikem peněz si lidé vyměňovali zboží za zboží, ale po vzniku peněz začala peněžní směna vytlačovat naturální směnu. Peněžní směna má totiž oproti naturální mnoho výhod, mezi něž řadíme snižování transakčních nákladů, umožňuje časové oddělení koupě a prodeje, zboží a služby mohou být prodávány na úvěr, s penězi se začíná obchodovat, vznikají specializované instituce – banky, které shromažďují peněžní úspory a ty pak půjčují, samozřejmě za úplatu, peněžní úvěr se modifikuje na úvěr bankovní (umožňuje reálné investice a pozdější výrobu, i bez dostatečných peněžních prostředků na tyto investice v okamžiku zahájení).

Pro znalost fungování ekonomického systému je velice důležitá otázka, co jsou to vlastně peníze. Za peníze lze teoreticky považovat jakékoli aktivum, které je všeobecně přijímáno při placení za zboží a služby nebo při úhradě dluhu. Pokud se chceme vyjádřit přesněji, dá se říci, že peníze jsou aktivem, o němž lidé věří, že bude jinými lidmi přijímáno při vykonávání platby.³

Peníze plní tři funkce. Základní funkcí je prostředek směny, to znamená, že peníze umožňují placení za zboží a služby a úhradu dluhu. Tato funkce do značné míry předurčuje formu peněz. V historii se pro tuto funkci ukázaly jako nejlepší drahé kovy, především zlato a stříbro, které na sebe vzaly později podobu mincí. Další funkcí peněz je funkce účetní jednotky, to znamená, že vyjadřují ceny všech ostatních aktiv, čímž velmi zjednodušují celou směnu. Poslední funkcí je funkce uchovatele hodnoty, tedy zásoba kupní síly v čase a součást celkového bohatství každého subjektu. Tato funkce souvisí s tzv. časovou hodnotou peněz. Ta nám udává, jakou hodnotu v budoucnosti mají nynější peníze nebo jakou hodnotu v současnosti mají peníze získané v budoucím období.

³ Revenda, Z.: Centrální bankovníctví. Praha, 2001, str. 60

Když už víme, co jsou to peníze a jaké mají funkce, můžeme si vysvětlit, co je to emisní funkce. Emisní funkce centrální banky se označuje jako monopol peněžní emise. V užším smyslu tedy emisní funkce znamená, že centrální banka je výhradním emitentem hotovostního oběživa, bankovek a mincí. V širším pojetí centrální banka neemituje jen hotovostní peníze, ale i bezhotovostní peníze. Jejich formy se vyvíjely od zápisu na vkladových, běžných a dalších účtech bank až po nejvíce vyvinuté formy peněz elektronických, internetových a jiných podob virtuálních peněz. Bezhotovostní peníze neemitují jen centrální banky, ale i banky obchodní. Proto také můžeme do emisní funkce v širším pojetí zařadit i zabezpečení stability měny prostřednictvím řízení peněžního oběhu pomocí nástrojů měnové regulace, používaných vůči obchodním bankám a jiným finančním institucím.

Centrální banka s hotovostními penězi provádí řadu operací. Hlavní operací centrální banky je samozřejmě emise a stahování hotovostních peněz. Centrální banka vydává hotovostní peníze bankám, přijímá hotovostní peníze od bank, přepočítává, ověřuje pravost, balíčkuje a sáčkuje vydávané a přijímané hotovostní peníze.

Další operací je správa zásob hotovostních peněz. Centrální banka uschovává a spravuje zásoby hotovostních peněz za účelem jejich doplnění do oběhu podle požadavků poboček centrální banky, nebo doplnění za vyřazené hotovostní peníze, zabezpečuje a organizuje dodávky hotovostních peněz od výrobců do trezorů centrální banky.

Dále centrální banka vyměňuje opotřeбенé a poškozené hotovostní peníze. Stanovuje pravidla pro poskytování náhrad za poškozené hotovostní peníze, poskytuje za ně náhrady, vykonává dozor nad úschovou a ničením poškozených hotovostních peněz.

Centrální banka vykonává ještě další činnosti spojené s hotovostními penězi, jako např. stanovuje nominální hodnoty a všechny další náležitosti hotovostních peněz, sjednává jejich tisk a ražbu, stanovuje pravidla jejich přijímání a nakládání s nimi, vykonává dozor nad ochranou a bezpečností obíhajících hotovostních peněz, proěřuje platnost přijatých hotovostních peněz, stahuje a ničí falešné hotovostní peníze, emituje pamětní mince a řadu dalších činností.

Způsoby a rozsah zajišťování operací jsou upraveny příslušnými zákonnými předpisy, nejvíce přímo v zákoně o centrální bance.

3.2 MĚNOVÁ POLITIKA

Měnová politika se označuje jako vědomá činnost nějakého subjektu, který se snaží regulovat množství peněz v oběhu prostřednictvím měnových nástrojů a pomocí toho dosáhnout určitých cílů. Hlavním cílem měnové politiky je měnová stabilita, tzn. situace, kdy se skutečné množství peněz v oběhu rovná ekonomicky nutnému množství peněz v oběhu. Dá se také říci, že nabídka peněz se rovná poptávce po penězích. V době, kdy nebylo rozvinuto užívání bezhotovostních peněz, bylo možno prostřednictvím emisní činnosti poměrně dobře regulovat celkové množství peněz v oběhu. V současné době je v tomto směru situace značně složitější.

Podpora stability cenové hladiny však není jediný cíl, dalšími mohou být podpora ekonomického růstu, podpora zaměstnanosti, stabilita měnového kurzu atd. Tyto cíle se mohou z krátkodobého hlediska dostávat do vzájemných rozporů v tom smyslu, že jejich dosažení může vyžadovat protikladná řešení. V těchto případech musí dojít k preferenci splnění jednoho či více cílů na úkor jiných cílů.

Celý proces měnové politiky označujeme jako transmisní mechanismus. Centrální banka neovlivňuje přímo konečné cíle měnové politiky. Dosažení těchto cílů závisí na schopnosti centrální banky ovlivnit svými nástroji operativní kritéria, na vazbách mezi vývojem operativních a zprostředkujících kritérií a na vazbách mezi zprostředkujícími kritérii a cíli měnové politiky.

Centrální banka, která provádí měnovou politiku, má na výběr mezi restriktivní měnovou politikou, při které se zpomaluje tempo růstu množství peněz v oběhu, neutrální měnovou politikou v podobě stabilizace „rozumného“ tempa růstu množství peněz v oběhu a nebo expanzivní měnovou politikou, kdy se zvyšuje tempo růstu množství peněz v oběhu.

K provádění měnové politiky používá centrální banka řadu nástrojů. Nejčastěji jsou tyto nástroje členěny podle jejich charakteru na nástroje přímé (administrativní) a nepřímé (tržní).

Tržní nástroje dopadají na celý bankovní systém plošně, nejsou tedy využívány k případně selektivní podpoře vybraných bank. Jejich použitím se nenarušuje nějak výrazně tržní prostředí. Z tohoto důvodu je jejich používání běžnější než je tomu v případě přímých nástrojů. Hlavní nevýhodou nepřímých nástrojů je ve srovnání s přímými jejich nižší účinnost. Patří mezi ně diskontní nástroje, operace na volném trhu, kurzové intervence a povinné minimální rezervy. Centrální banky tradičně využívaly diskontní sazby, ale v souvislosti s vývojem se jejich využívání mění. V současné době hlavní měnový nástroj má podobu repo operací. Měnověpolitické nástroje používané ČNB jsou operace na volném trhu, automatické facility (slouží k poskytování nebo ukládání likvidity přes noc) a povinné minimální rezervy.

I přesto si nyní diskontní nástroje rozebereme podrobněji. Centrální banky poskytují bankám tři hlavní druhy úvěrů. Jsou to diskontní, reeskontní a lombardní. Diskontní býval základní a nejpoužívanější úvěr. Má tři obecné podoby a to běžné diskontní úvěry (k překlenutí krátkodobých výkyvů likvidity bank), dále sezónní diskontní úvěry (rovněž krátkodobé) a nouzové (úvěry poslední instance). Běžné a sezónní diskontní úvěry jsou úročeny diskontní sazbou, která bývá v ekonomice ze všech sazeb z úvěrů obvykle nejnižší. Nouzové úvěry mívají sazbu vyšší než diskont. Diskontní sazba určuje „cenu“ zdrojů, které mohou banky získat od centrální banky.

Reeskontní úvěr je úvěr formou odkupu (reeskontu) prvotřídních směnek od bank se lhůtou splatnosti obvykle do tří měsíců. Tento úvěr se úročí diskontní sazbou, někdy však může být mírně vyšší než diskont a v tom případě jí říkáme reeskontní sazba. ČNB od roku 1997 reeskont směnek nepoužívá.

Lombardní úvěr je poskytován především proti zástavě směnek se lhůtou splatnosti obvykle 30 dní. Od předchozích úvěrů se liší zejména v tom, že je poskytován bankám,

kteře mají problém s likviditou a nemají již možnost získat diskontní nebo reeskontní úvěr. Důsledkem toho je i vysoká úroková sazba, která se nazývá lombardní sazba.

Povinné minimální rezervy jsou povinné vklady obchodních bank u centrální banky, které nelze až na výjimky použít. Jejich výše je stanovena procentními sazbami z primárních vkladů v domácí i zahraniční měně. Jejich využívání má dva základní cíle. První je, že povinné minimální rezervy slouží jako nástroj centrální banky k regulaci množství peněz v oběhu a druhý je, že slouží jako rezerva v případě ohrožené likvidity obchodní banky.

Operace na volném trhu jsou velmi rozšířeným nástrojem regulace měnové báze. V posledních letech se orientují hlavně na regulaci krátkodobé úrokové míry. K tomu slouží stanovování ceny cenných papírů, resp. jejich úrokové sazby, tzv. repo – sazby. Operace na volném trhu se provádějí bezhotovostně a jedná se o nákupy a prodeje státních cenných papírů (státní pokladniční poukázky, bankovní akcepty apod.) centrální bankou obchodním bankám. Lze je rozdělit na aktivní a vynucené. Aktivní mají dopad na měnovou bázi (prodejem cenných papírů centrální bankou obchodním bankám se snižuje měnová báze a tím dojde ke snížení bankovních půjček). Vynucenými centrální banka kompenzuje vliv jiných faktorů na měnovou bázi a nebo se snaží takto stabilizovat ceny státních cenných papírů. Kromě jiných předností, jakými jsou jednoduchost, nízké náklady a operativnost používání, mají operace na volném trhu výhody především v tom, že jimi lze i v minimálním rozsahu ovlivňovat měnovou bázi a v řadě případů lze dopředu přesně kvantifikovat jejich dopady.

Kurzové intervence ovlivňují vztah mezi nabídkou a poptávkou na devizových trzích s cílem regulovat měnový kurz domácí měny. V České republice je tedy hlavním cílem kurzových intervencí regulace výše měnového kurzu koruny k zahraničním měnám. Ale s přechodem koruny na režim volně pohyblivého měnového kurzu se význam intervencí výrazně snížil, protože centrální banka nemusí povinně intervenovat.

Nyní se vrátíme k administrativním nástrojům. K nim řadíme zejména limity úrokových sazeb a limity úvěrů bank. Přímé nástroje zasahují bezprostředně do rozhodování obchodních bank. Jde o administrativní regulaci činnosti těchto bank, které se pochopitelně

zásahům brání. Tyto nástroje používá centrální banka většinou na přechodnou dobu, zejména v případech, kdy dochází u té které banky k ohrožení její další existence. Jejich výhoda spočívá jednak v tom, že se jim banka musí podřídit a že je lze využít selektivně. Někteří ekonomové ji odmítají s poukazem na to, že deformují tržní prostředí.

Význam dalších nástrojů měnové politiky se postupně snižuje, některé spíše plní roli zabezpečování žádoucí bilanční struktury obchodních a dalších bank, s primárním cílem podporovat stabilitu bankovního sektoru. Patří sem pravidla likvidity, úvěrové stropy, limity úrokových sazeb atd.

V měnové politice je velmi důležitá otázka množství peněz v oběhu. Množství peněz v oběhu definujeme pomocí empirie, kdy kvantitativním pozorováním vývoje jednotlivých složek peněz hodnotíme možnou míru vlivu peněz na ostatní makroekonomické veličiny. Empirický přístup k definování peněz vychází z potřeb praktické realizace měnové politiky. Hledají se souvislosti mezi vývojem jednotlivých složek peněz a vývojem makroekonomických veličin, do kterých zařazujeme hlavně agregátní cenovou hladinu a agregátní výstup. Agregátní cenová hladina je všeobecná úroveň cen, bývá vyjadřována pomocí tzv. deflátoru hrubého domácího produktu nebo pomocí koše spotřebitelských cen reprezentativního souboru zboží a služeb. Agregátní výstup shrnuje ceny všech vyrobených finálních produktů, bývá vyjadřován pomocí hrubého národního produktu nominálního nebo reálného. Z empirického definování peněz vznikají tzv. měnové a úvěrové agregáty.

Měnové agregáty vyjadřují souhrn peněžních prostředků s určitým stupněm likvidity. Většinou se označují písmenem M a číslem, každý další měnový agregát obsahuje předchozí měnový agregát plus nějaké další prostředky. Ty další prostředky bývají obvykle méně likvidní než předchozí.

Měnové agregáty jsou důležité především v měnovém transmisním mechanismu měnové politiky, kde fungují jako zprostředkující kritéria, resp. střednědobé mezicíle.

Měnový agregát M1 je vlastně peněžní zásoba, do které patří hotovostní oběživo v rukách nebankovních subjektů a běžné vklady domácích nebankovních subjektů v domácích bankách v domácí měně.

M2 se skládá z M1, termínovaných vkladů domácích nebankovních subjektů v domácích bankách v domácí měně a z ostatních závazků domácích bank k domácím nebankovním subjektům v domácí měně.

M3 je M2 a vklady domácích nebankovních subjektů v domácích bankách v zahraničních měnách.

M4 jsou peníze v nejširším vymezení, je to M3 a vklady domácích nebankovních subjektů v domácích nebankovních institucích.

Měnové agregáty, peněžní zásobu či nabídku můžeme ovlivňovat prostřednictvím měnové báze. Označujeme ji také jako „mocné peníze“. Měnovou bázi tvoří hotovostní oběživo v rukou domácích nebankovních subjektů plus povinné i dobrovolné rezervy domácích bank v domácí měně. Součástí dobrovolných rezerv domácích bank mohou být také hotovostní rezervy bank. Jako operativní faktor při regulaci množství peněz v oběhu působí měnová báze. Jejím prostřednictvím lze ovlivňovat dílčí cíle, jimiž jsou měnové agregáty, vedoucí k zabezpečení cíle hlavního, tím je cenová stabilita. Měnovou bázi můžeme také dělit podle stupně kontrolovatelnosti jejích položek centrální banky na nevypůjčenou a vypůjčenou. Nevypůjčená měnová báze je pod dokonalou kontrolou centrální banky, centrální banka ji totiž reguluje především přes operace na volném trhu. Vypůjčená měnová báze není už tak dobře kontrolována centrální bankou, centrální banka ji usměrňuje pomocí diskontních a dalších úvěrů, které poskytuje obchodním a dalším bankám.

Vraťme se k úvěrovým agregátům. Význam z hlediska provádění měnové politiky mají především dva úvěrové agregáty. Jedním je celkový stav úvěrů poskytnutých bankovními i nebankovními institucemi v domácí měně nebankovním subjektům. Tento agregát lze

poměrně málo regulovat centrální bankou a není snadno sledovatelný, což jsou jeho nevýhody. Jeho vývoj úzce souvisí hlavně s vývojem hrubého domácího produktu.

Druhý je celkový stav úvěrů poskytnutých bankovními institucemi v domácí měně nebankovními subjekty. Vývoj tohoto agregátu už tak úzce nesouvisí s vývojem makroekonomických veličin. Jeho výhodou je vyšší stupeň kontroly centrální bankou a údaje o jeho vývoji jsou spolehlivé a přesné.

Operativním kritériem v úvěrovém transmisním mechanismu měnové politiky se stává krátkodobá úroková míra. V této roli ji rozumíme jako vybranou úrokovou sazbu z krátkodobých úvěrů v ekonomice, průměr úrokových sazeb na peněžním trhu nebo jako průměr úrokových sazeb z krátkodobých úvěrů na mezibankovním trhu.

Sledování množství peněz v ekonomice lze uskutečnit také pomocí měnového přehledu. Z měnového přehledu zjistíme dokonce i peníze emitované obchodními a dalšími bankami. Měnový přehled můžeme definovat jako souhrnnou bilanci všech bank, které v dané zemi emitují peníze. Jednotlivé položky měnového přehledu dělíme podle dvou hledisek, subjektu a měny. Za základní bilanční rovnici měnového přehledu považujeme rovnici mezi hlavními způsoby emise peněz a druhy peněz v ekonomice. Mezi hlavní způsoby emise peněz patří domácí aktiva a zahraniční aktiva, mezi druhy peněz v ekonomice zařazujeme položku peníze a další druhy peněz, tzv. kvazi - peníze.

Zahraniční aktiva jsou všechna aktiva v domácí měně i v zahraničních měnách, které banky vytvářejí ve vztahu k zahraničním nebankovními subjekty, ale musíme od nich odečíst celková zahraniční pasiva, což jsou závazky bank vůči nerezidentům. Z toho tedy vyplývá, že tato položka je vykazována v čisté pozici. Může také nabývat kladných i záporných hodnot.

Domácí aktiva vypočítáme, když od stavu poskytnutých úvěrů domácím nebankovními subjekty odečteme ostatní čisté položky. Tato položka je také vykazována v čisté pozici.

Poskytnuté úvěry domácím subjektům dále dělíme podle skupin dlužníků na čisté úvěry státu, úvěry soukromému sektoru a někdy ještě na čisté úvěry dalším domácím institucím.

Do položky peníze řadíme hotovostní oběživo v rukách nebankovních subjektů a běžné vklady domácích nebankovních subjektů v domácích bankách v domácí měně. Tyto běžné vklady můžeme dále rozdělit na běžné vklady podnikatelského sektoru v domácí měně, běžné vklady obyvatelstva v domácí měně a běžné vklady domácích finančních nebankovních institucí v domácí měně. U vkladů nebankovních subjektů těžko poznáme, jak velká část je u nebankovních subjektů v zahraničí.

Kvazi – peníze členíme na termínované a další vklady domácích nebankovních subjektů v domácích bankách v domácí měně, vklady domácích nebankovních subjektů v domácích bankách v zahraničních měnách a další „peníze“. Když termínované a další vklady ještě více rozčleníme, kvazi – peníze dostaneme jako součet termínovaných a dalších vkladů podnikatelského sektoru v domácí měně, termínovaných a dalších vkladů obyvatelstva v domácí měně, termínovaných a dalších vkladů domácích finančních a nebankovních institucí v domácí měně, vkladů podnikatelského sektoru v zahraničních měnách, vkladů obyvatelstva v zahraničních měnách a nakonec dalších „peněz“.

Měnový přehled je bilancí, a proto se aktiva vždy musí rovnat pasívům. Z toho vyplývá, že změní-li se nějaká položka aktiv či pasiv, musí být doprovázena změnou navazující položky aktiv či pasiv.

Měnový přehled je vhodný při získávání informací o určité zemi. Zjistíme z něj informace o měnovém vývoji – o hlavních způsobech emise peněz, výši zadlužení státu atd.

Měnová politika je v současnosti velmi složitá činnost, protože kromě hotovostních peněz existují i bezhotovostní peníze. K zvládnutí měnové politiky centrální bance napomáhá zdokonalování nástrojů regulace množství peněz v oběhu, zvyšování kvality, množství a dostupnosti informací nutných pro výkon měnové politiky, centrální banky také mají větší samostatnost. Stupeň samostatnosti se definuje tímto způsobem. Nejdříve se určí základní definiční charakteristiky samostatnosti. Každé charakteristice se přidělí rozsah bodů. Poté

se každé charakteristice přidělí váha v celkovém součtu. Celkový počet bodů se používá pro srovnání stupně samostatnosti mezi centrálními bankami jednotlivých zemí. Samostatnost centrální banky upravuje zákon. Kromě udělení odpovídajícího stupně samostatnosti centrální bance, je také potřebné se v příslušném zákoně zmínit o hlavním cíli měnové politiky centrální banky a o přímé odpovědnosti vrcholných představitelů banky za dosahování tohoto cíle. Absolutní samostatnost centrální banky nikde neexistuje.

3.3 DEVIZOVÁ ČINNOST

Centrální banky se snaží zapojit domácí ekonomiky do mezinárodních vztahů. V současnosti do některých oblastí zahraničních vztahů zasahují mezinárodní instituce, především Mezinárodní měnový fond, skupina Světové banky a Banka pro mezinárodní platby.

Centrální banky v devizové oblasti provádějí operace s devizovými rezervami, zahraniční úvěry a devizovou regulaci.

Devizové rezervy můžeme označit jako rezervní fond zahraničních aktiv, který se používá hlavně k financování záporného salda úplné platební bilance, tzn. k úhradě zahraničních plateb, a k devizovým intervencím měnového kurzu domácí měny.

Rozlišujeme oficiální a neoficiální devizové rezervy. Oficiální devizové rezervy získáme, když od celkových devizových rezerv odečteme neoficiální devizové rezervy. Neoficiální devizové rezervy obsahují devizové prostředky domácích bank, poboček zahraničních bank a domácích nebankovních subjektů kromě státu.

Devizové rezervy obsahují likvidní aktiva ve volně směnitelných měnách, potenciální devizové facility a zásoby měnového zlata. V širším pojetí sem můžeme zařadit i zúčtovací měny, ale mají jistá omezení.

Likvidní aktiva ve volně směnitelných měnách jsou vlastně měny s vnější směnitelností. Rozlišujeme směnitelnost vnitřní a vnější. Vnitřní znamená relativně volný přístup

devizových tuzemců k zahraničním měnám. Vnější označuje situaci, kdy devizoví cizozemci mají relativně volný přístup k domácí měně a s ní relativně volnou dispozici.

Potenciální devizové facility znamenají nároky na poměrně pružné čerpání úvěrů v zahraničních měnách na základě určitých dohod. Nejznámější jsou Zvláštní práva čerpání a swapové linky centrálních bank (pohotovostní úvěry na doplnění likvidity).

Devizové rezervy vznikají emisí cenných papírů centrální banky na zahraničních trzích, přijímáním úvěrů od zahraničních subjektů a nákupem zahraničních měn od zahraničních bankovních subjektů. Devizové rezervy vystupují jako aktiva v bilanci centrální banky. Centrální banky také mají na svých účtech devizové prostředky státu. Zahraniční měny získávají také nákupem od domácích bank a poboček zahraničních bank. Provádění operací s nimi označujeme jako správa devizových rezerv.

Přijímání devizových prostředků od státu souvisí s mezinárodním platebním stykem, který zajišťují centrální banky pro stát. Centrální banky s těmito prostředky provádějí mnoho operací za účely zajišťování potřebné struktury devizových prostředků státu, udržování potřebné likvidity a ovlivňování úrovně a pohybů měnového kurzu domácí měny, tzn. devizové intervence jako část kurzových intervencí. Devizové intervence jsou hlavním vysvětlením činností s devizovými prostředky ve vztahu k domácím bankám a pobočkám zahraničních bank. V bilanci centrální banky se mohou objevit pouze dvě varianty, buď při nákupech na aktivech vzroste položka devizové rezervy a na pasivech se zvětší rezervy bank v domácí měně nebo konvertují-li banky devizové prostředky ze svých devizových vkladů u centrální banky do domácí měny, změní se jen struktura pasiv.

V ojedinělých případech centrální banky přijímají devizové prostředky od domácích nebankovních subjektů, a to za účelem zúčtování devizových transakcí. Když centrální banka přijímá devizové prostředky od obyvatelstva, to se stává velmi ojediněle, jedná se především o snahy centrální banky zvýšit konkurenci.

Mezi devizové prostředky patří ještě úvěry centrální banky v zahraničních měnách, operace centrální banky s cennými papíry v zahraničních měnách a úvěry a operace s cennými papíry v domácí měně ve vztahu k zahraničním subjektům.

Platební bilanci sestavují centrální banky. Je souhrnným výkazem pohybu prostředků při transakcích se zahraničím, včetně dopadu na devizové rezervy. Je sestavována jako toková za určité období.

Komoditní, časová, teritoriální a měnová struktura platební bilance a její konečný výsledek, který má podobu změny devizových rezerv (a zlata), ovlivňují hlavně vývoj měnového kurzu domácí měny. Z tohoto důvodu se platební bilance dále desagreguje podle určitých hledisek. Nejvíce známou je desagregace na dílčí bilance. Mezi dílčí bilance patří obchodní bilance, která zachycuje export a import zboží, výkonová bilance, která zahrnuje obchodní bilanci a export a import služeb, bilance běžných plateb (běžný účet platební bilance), která je ještě rozšířena o import a export důchodů a transferů. Další je finanční (kapitálová) bilance, která se skládá z importu a exportu dlouhodobého a krátkodobého kapitálu a úplná platební bilance, která zachycuje všechny položky, kromě změny devizových rezerv a zlata.

Změny v devizových rezervách, včetně zlata, napomáhají formálnímu vyrovnávání platební bilance. Když jsme se zmínili o zlatu, musíme říct, že úhrada zahraničních závazků tímto kovem je velice složitá, protože ceny zlata stále kolísají. Centrální banky zlato drží kvůli určité image stability, ale také kvůli tomu, že zlato oceňují fixní cenou. Fixní cena je vždy nižší než tržní ceny. Rozdíl těchto cen pak tvoří tiché (skryté) rezervy centrálních bank. Ty se dají využít v případech nouze.

O zvýšení devizových rezerv mluvíme, pokud přijmeme úvěr v zahraniční měně (neboli zahraniční úvěr). V takové situaci se v bilanci centrální banky zvýší devizové rezervy na straně aktiv a na straně pasiv se zvýší vklady zahraničního subjektu.

Devizovou regulaci provádějí také centrální banky. Devizovou regulací myslíme stanovování a prověřování základních rámcových pravidel dispozice se zahraničními

měnami pro bankovní i nebankovní subjekty. Z těchto pravidel se upravují hlavně pohyb zahraničního kapitálu, směnitelnost národní měny a systém měnového kursu domácí měny.

Ve vyspělých zemích je pohyb zahraničního kapitálu už celkem liberalizován. To by mělo znamenat zlepšení alokace kapitálu, tlaky na snižování úrokových měr, další rozvoj finančních derivátů atd.

Směnitelnost národní měny z určitého hlediska znamená ekonomickou sílu určité země. K jejímu zavedení musí být splněno mnoho předpokladů. Nejvyšším stupněm směnitelnosti je vnější směnitelnost. Mezi výhody její existence patří především možnost vyrovnávat deficit platební bilance v domácí měně, internacionalizace domácího devizového trhu atd. Nevýhodou je případná spekulace proti domácí měně a z toho plyne vyšší volatilita pohybu této měny.

4. CHARAKTERISTIKA MIKROEKONOMICKÝCH FUNKCÍ CENTRÁLNÍ BANKY

4.1 REGULACE A DOHLED BANKOVNÍHO SYSTÉMU

Regulace a dohled bankovního systému patří spolu s měnovou politikou k nejdůležitějším činnostem centrálních bank v tržních ekonomikách. Obě tyto funkce spolu úzce souvisejí – regulaci množství peněz v ekonomice nemůžeme provádět bez regulace institucí, které velkou část tohoto množství vytvářejí, to je obchodních a dalších bank. Regulace pak potřebuje následný dohled.

Důvěryhodnost a stabilita bankovního sektoru je pro fungování ekonomiky jednou ze základních podmínek. Tuto stabilitu nelze zajistit pouze tržními mechanismy, proto je činnost bank regulována velkým množstvím omezujících a příkazujících pravidel, hlavně v podobě právních předpisů. Dozor nad dodržováním těchto pravidel a vyvozování důsledků z jejich porušení je pak nazýván bankovním dohledem.⁴

Bankovní regulace je tedy definována jako koncipování a prosazování podmínek, pravidel a rámce činnosti bankovních institucí v dané ekonomice. Dohled bank je definován jako kontrola dodržování pravidel činnosti, včetně případného vyvozování sankcí při neplnění pravidel.⁵

Regulace a dohled se obvykle řídí zákonem o centrální bance a zákonem o bankovníctví. Dále je legislativní rámec upřesňován operativními vyhláškami centrální banky.

Centrální banka chce pomocí funkce regulace a dohledu bank dosáhnout určitých cílů, jako jsou podpora efektivního provádění měnové politiky, zajištění bezpečnosti a spolehlivosti bankovního systému, podpora efektivnosti fungování bankovního systému, zajištění potřebných informací pro investory, zajištění základní úrovně ochrany investorů a ochrana

⁴ www.cnb.cz: Bankovní regulace a dohled

⁵ Revenda, Z.: Centrální bankovníctví. Praha, 2001, str. 119

bankovního systému před nekalými praktikami. Mezi těmito cíli mohou být vzájemné rozpory.

Institucemi regulace bank jsou vždy centrální banky ve vyspělých tržních ekonomikách. Je to z toho důvodu, že centrální banky regulují množství peněz v oběhu a k této činnosti potřebují stanovovat podmínky, pravidla a rámec činnosti bankovních institucí.

S dohledem bank jsou spojeny velké nároky, a proto bývá v některých zemích v rozhodující míře svěřen specializovaným institucím s určitou účastí centrální banky.

Dohledem bank se tedy zabývá centrální banka jako jediná instituce, nebo centrální banka jako jedna z více institucí. Dalšími institucemi mohou být specializované státní instituce, specializované vládní instituce, ministerstva financí, ministerstva hospodářství a financí nebo ministerstva průmyslu. Existují výjimky v určitých zemích, kdy centrální banka nemá dominantní postavení.

Hlavní nevýhodou existence více institucí je možnost nekoordinovaného a nestejného přístupu k bankám.

Regulace a dohledu bank se vždy účastní tři skupiny subjektů. Jsou to regulující a dohlížejší subjekty, regulované a dohlížené subjekty a externí auditorské firmy (těmi se dále nebudeme zabývat).

Jako regulující subjekty vystupují centrální banky, a to buď jako jediné instituce, nebo spolupracují s dalšími. U dohledu je situace trochu složitější, ale centrální banky se na dohledu alespoň podílejí. U poboček zahraničních bank dohlíží příslušná instituce ze země, kde má banka hlavní sídlo, obvykle ve spolupráci s institucí dohledu hostitelské země.

Za regulované a dohlížené subjekty se považují všechny banky, tj. instituce s bankovní licenci, včetně spořitelén, mezinárodních bankovních holdingových společností a poboček zahraničních bank.

Výsledek auditu ve stručnější formě je povinnou součástí výroční zprávy příslušné banky. Podrobnější výsledek, včetně různých doporučení bance, je součástí zprávy vedení, která je k dispozici vrcholným orgánům banky a institucím dohledu, včetně centrální banky. V poslední době se uplatňuje zásada, že by audit měla provádět pouze jedna externí auditorská firma.

Každá banka musí zabezpečovat také interní audit. Příslušné kontrolní oddělení by mělo mít určité pravomoci, včetně přijímání exekutivních rozhodnutí, mělo by být nezávislé, oddělené od provozní činnosti banky. Dostatečná kvalifikační úroveň personálu a kvalitní technické vybavení se považují za samozřejmost.

Systémy regulace a dohledu bank v tržních ekonomikách mají čtyři základní součásti. Jsou to podmínky vstupu do bankovníctví, základní povinnosti bank, povinné pojištění vkladů v bankách a úvěry věřitele poslední instance.

Podmínky vstupu do bankovníctví, resp. kritéria autorizace, se také označují jako podmínky pro přidělení bankovní licence, to je podmínky oprávnění k bankovní činnosti. Ve většině zemí s univerzálním bankovním systémem tyto podmínky kontrolují centrální banky, někdy ve spolupráci s některými ministerstvy, hlavně ministerstvem financí.

Druhou částí je stanovování a prověřování základních povinností bank. Hlavně na tuto část bývá zaměřen následný dohled. K základním povinnostem bank patří dodržování stanovených pravidel, mezi něž patří přiměřenost likvidity, přiměřenost kapitálu, tvorba povinných minimálních rezerv, úvěrová angažovanost, poskytování informací, ochrana před nezákonnými praktikami, které provádějí banky nebo které jsou prováděny prostřednictvím bank, zejména v oblastech tzv. praní špinavých peněz a tzv. důvěrných obchodů a pravidla v dalších oblastech podle zákona nebo vyhlášek institucí regulace bank.

Další součástí je povinné pojištění vkladů v bankách, nejčastěji vkladů fyzických a právnických osob.

Poslední součástí jsou úvěry věřitele poslední instance, to znamená úvěry ohroženým bankám. Takové úvěry poskytují centrální banky.

Neformální regulace a dohled se nazývá nepovinná báze. Regulace a dohled bank na nepovinné bázi mají dvě základní formy – dobrovolnou (bez explicitně právně stanovených pravidel) a seberegulaci (pravidla stanovená institucí, kterou vytvořily banky). Neformální regulace a dohled je v obou těchto případech založen hlavně na vzájemné důvěře. Jsou zde ale dvě zásadní nevýhody – podpora tendence k monopolizaci či oligopolizaci bankovního systému a znesnadnění harmonizace pravidel regulace a dohledu mezi zeměmi. A proto lze nepovinný systém využít pouze jako doplněk formální regulace.

Dohled bank je možné realizovat dvěma základními způsoby. Prvním způsobem je dohled na dálku. Orgány dohledu prověřují bankovní a statistické výkazy na základě údajů, které jim pravidelně zasílají banky. Banky by měly posílat detailní bankovní bilanci, výkaz zisků a ztrát a údaje o tzv. mimobilančních operacích. Velkými výhodami tohoto způsobu jsou průběžné informace o situaci v příslušné bance a nízké náklady. Tento způsob má i nevýhody, např. nejistota o úplnosti a správnosti údajů a nemožnost získat podrobnější přehled o situaci příslušné banky. Dohled na dálku je spíše jen orientační a můžeme jej dlouhodoběji užívat jako hlavní jen u bezproblémových bank.

Druhým způsobem je dohled (prověrky) na místě. Používá se v kratších časových intervalech především u problémových bank a bývá zaměřen jen na některé dílčí oblasti, u zdravých bank bývá v delších časových intervalech také nevyhnutelný. Díky tomuto způsobu můžeme získat podrobný přehled o aktivitách banky. Zabývá se poctivostí, správností a úplností příslušných výkazů a také zjišťuje další skutečnosti, které statistické metody většinou nezabezpečují. Tímto způsobem lze prověřit a posoudit například zajišťování úvěrů, adekvátnost prováděných operací, informační toky uvnitř i vně banky, organizační strukturu a technickou, metodickou a personální úroveň řízení rizik. Nevýhodou tohoto způsobu jsou vyšší náklady ve srovnání s dohledem na dálku, a proto se stávají hlavním omezujícím faktorem četnosti jeho provádění. Další nevýhodou může být to, že nevytváří dostatek kvalifikovaných pracovníků dohledu.

Výsledkem dohledu na dálku i dohledu na místě je celkové hodnocení každé banky podle stejných ukazatelů, které také umožňují vzájemné porovnání jednotlivých bank. Banky se hodnotí nejrozličnějšími metodami. Nejznámější komplexní metodou hodnocení bank je CAMEL.

- C = capital (kapitál) – poměry kapitálu a jeho složek k celkovým aktivům a aktivům přepočteným podle jejich rizikovosti s dominantní rolí tzv. úvěrového rizika, struktura akcionářů, rozdělování zisků atd.
- A = assets (aktiva) – zajištění aktiv, podíl nesplacených úvěrů na celkovém stavu úvěrů, podíl úvěrů jednomu klientovi na kapitálu, podíl bezrizikových aktiv na celkových aktivech, rezervy, opravné položky atd.
- M = management (úroveň řízení) – základní trendy hospodaření banky, kvalita plánů činnosti, důvěryhodnost a profesionální kvality členů vrcholového vedení banky atd.
- E = earnings (výnosy) – ukazatele čistého zisku a podílu zisku na aktivech, resp. ROA
- L = liquidity (likvidita) – podíly krátkodobých, střednědobých a dlouhodobých aktiv na krátkodobých, střednědobých a dlouhodobých pasivech, průměrné hodnoty těchto podílů za několik let atd.

Metoda hodnocení bankovních holdingových společností je BOPEC. Hodnocení jednotlivých složek je podobné jako u metody CAMEL, podle podobných principů a ukazatelů.

- ✓ B = bank subsidiaries (bankovní složky)
- ✓ O = other subsidiaries (ostatní složky)
- ✓ P = parent company (mateřská společnost)
- ✓ E = earnings (výnosy holdingu)
- ✓ C = capital (kapitál holdingu)

Hodnocením bank se zabývá nejen centrální banka, ale také celá řada ratingových agentur. Výsledky těchto agentur jsou na komerční bázi nabízeny bankám a dalším subjektům. Hodnocení bank centrální bankou je přísně tajné, každá banka by měla znát jenom své vlastní hodnocení.

Pokud je hodnocení prováděno centrální bankou, pak se základní součásti metod CAMEL a BOPEC hodnotí známkami od 1 do 5 podle různých ukazatelů. Každý ukazatel v příslušné součásti může mít danu různou váhu významu. Výsledné hodnocení součástí se stanoví jako součet hodnocení jednotlivých ukazatelů přepočtených příslušnou váhou. K výsledné známce se dostaneme tak, že sečteme známky jednotlivých součástí, přepočtené váhou významu každé z nich.

Ratingové agentury si banky při hodnocení řadí do skupin, které označují různými písmeny nebo stupni. Výsledky jsou často používány bankami při výběru partnerských korespondentských bank v zahraničí. Do celkového hodnocení se započítávají i další souvislosti, jako například stupeň vyspělosti zahraničního bankovního systému.

Hlavními nedostatky metody CAMEL, BOPEC i dalších jsou neschopnost vždy a včas upozornit na možné budoucí problémy bank nebo určitá míra subjektivismu (při posuzování úrovně managementu banky). Použití těchto metod je nákladnější, protože nutné údaje můžeme získat jen formou prověrek na místě.

V poslední době dochází v bankovníctví k rychlé internacionalizaci a propojenosti národních peněžních a kapitálových trhů. Regulace a dohled bankovních institucí, které působí na mezinárodním poli, bude účinná, když budou spolupracovat a bude určitá harmonizace pravidel mezi příslušnými institucemi regulace a dohledu jednotlivých zemí. Doposud ale neexistuje žádná instituce regulace a dohledu s výkonnou pravomocí v mezinárodní sféře.

V této oblasti působí řada institucí, které se zabývají harmonizací bankovních předpisů, sladováním postupů atd. Nejvýznamnější je basilejská Banka pro mezinárodní platby a její Basilejský výbor bankovního dohledu. Nejznámějším výsledkem jejich činnosti jsou pravidla kapitálové přiměřenosti.

Dalším důležitým subjektem je Výbor bankovního dohledu. Jedná se o nejvyšší orgán regulace a dohledu bank v Evropě. Má dokonce i oprávnění k direktivám.

4.2 BANKA BANK

Funkce centrální banky jako banky bank je úzce propojena s regulací celé bankovní soustavy. Centrální banky v této funkci hlavně přijímají vklady od bank, poskytují bankám úvěry, vedou bankám účty a provádějí mezibankovní zúčtování. Všechny činnosti jsou navzájem provázané.

Prostředky od domácích bank a poboček zahraničních bank přijímá centrální banka v domácí i zahraniční měně. Tyto bezhotovostní vklady fungují pro centrální banku jako její závazky vůči bankám (jsou na straně pasiv bilance centrální banky) a pro obchodní a další banky jako jejich pohledávky za centrální bankou (v bilancích jsou na straně aktiv). Rozlišujeme čtyři druhy těchto rezerv. První jsou povinné minimální rezervy v domácí měně. Centrální banka je používá k regulaci likvidity bank a ovlivňování hodnot tzv. peněžních multiplikátorů (vazeb mezi měnovými agregáty a měnovou bází). Druhé jsou dobrovolné rezervy v domácí měně pro mezibankovní zúčtování a třetí jsou ostatní dobrovolné rezervy v domácí měně. Jako čtvrté označujeme rezervy v zahraničních měnách, mají také podobu dobrovolných rezerv. Banky často drží tyto rezervy u korespondentských bank v zahraničí na tzv. nostro účtech (neobjevují se v bilanci centrální banky).

Vytváření dobrovolných rezerv bankami má mnoho důvodů. Jedním z nich je, že centrální banky obvykle zabezpečují mezibankovní zúčtování. K tomu je třeba mít dostatečné množství prostředků u centrální banky. Kdyby centrální banka neměla dostatečné prostředky na zajištění převodu platby ve prospěch jiných bank, může se dokonce stát, že příkaz k platbě vůbec nerealizuje.

Dalším důvodem je, že dobrovolné rezervy slouží jako určitá pojistka proti sankcím. Banky totiž nemusejí vědět zcela přesně, jaký stav povinných minimálních rezerv budou muset mít, a kdyby měly na účtu méně prostředků, musely by zaplatit velké sankce.

Všechny banky by také měly držet ve svých pokladnách provozní zásobu hotovostních peněz pro každodenní výplaty svým klientům. V tomto případě nejsou prostředky uložené v centrální bance.

Další dobrovolné rezervy mohou mít banky na účtu u centrální banky jenom proto, že nemají pro své zdroje dostatečně vhodné alternativy využití.

Hlavním cílem přijímání těchto rezerv centrální bankou je regulace měnové báze při provádění měnové politiky a přijímání prostředků pro mezibankovní zúčtování.

Úvěry poskytované centrální bankou obchodním bankám jsou prostředkem regulace přílivu jejich zdrojů a zároveň přílivu peněz do ekonomiky jako celku. Centrální banka poskytuje různé druhy úvěrů především v domácí měně, ale může v některých případech i v zahraniční měně. Úvěry pro centrální banku představují její pohledávku vůči bankám (na straně aktiv) a pro obchodní a další banky pak představují závazky vůči centrální bance (na straně pasiv).

Úvěry od centrální banky nejčastěji dělíme podle lhůty splatnosti a účelu poskytnutí do pěti skupin.

První skupinu tvoří krátkodobé úvěry na doplnění likvidity, které dále členíme na diskontní úvěry, reeskontní úvěry, úvěry na eskont exportních směnek (tyto dva druhy se už moc nepoužívají) a sezónní úvěry.

Diskontní úvěry se využívají především ke každodennímu doplňování likvidity. Jsou úročeny diskontní sazbou. V některých zemích musí být kryty buď cennými papíry nebo dalšími aktivy bank.

Reeskontní úvěry se také využívají k doplňování likvidity. Centrální banka je poskytuje odkupem směnek nebo dalších cenných papírů. Jsou úročeny reeskontní sazbou nebo tzv. repo sazbou. V současnosti už nejsou tolik využívány.

Úvěry na eskont exportních směnek slouží jako nepřímá podpora vývozu. Úroková sazba bývá na úrovni diskontní sazby.

Sezónní úvěry jsou určeny pro banky, které poskytují úvěry v zemědělství.

Druhou skupinu tvoří krátkodobé nouzové úvěry, které jsou využívány ke krytí nedostatečné likvidity, když už banka nemůže získat diskontní či reeskontní úvěry. Mezi tyto úvěry patří lombardní úvěry a úvěry na povinné minimální rezervy.

Lombardní úvěry se poskytují proti zástavě cenných papírů od příslušné banky. Jejich objemy centrální banka limituje. Jsou úročeny lombardní sazbou.

Úvěry na povinné minimální rezervy jsou určeny pro banky, které mají nižší úroveň rezerv, než je předepsaná. Jsou úročeny sankčním úrokem.

Ve třetí skupině jsou střednědobé a dlouhodobé nouzové úvěry, které se poskytují bankám s dlouhodobějšími problémy s likviditou. Neposkytnutí takového úvěru znamená většinou pro banku konec činnosti.

Do čtvrté skupiny patří hotovostní úvěry, které centrální banky poskytují na doplnění pokladní hotovosti, když by vyčerpaly své rezervy.

V páté skupině jsou úvěry v zahraničních měnách, které se využívají pro doplnění devizové likvidity.

Všechny tyto úvěry mají emisní účinky, kromě úvěrů v zahraničních měnách.

Mezibankovní zúčtování může být organizováno mnoha způsoby, přičemž se dá používat více způsobů souběžně. Jedním způsobem je, že mezibankovní zúčtování probíhá prostřednictvím účtů otevřených navzájem mezi bankami. Platební styk probíhá bez účasti centrální banky. Dalším způsobem je otevření účtů bank pouze u některých bank nebo

jiných specializovaných institucí. Jiný způsob je otevření účtů pro mezibankovní zúčtování u centrální banky.

Centrální banky v celém systému mezibankovního zúčtování mohou mít tři základní úlohy. První úloha centrální banky je zabezpečování zúčtování v bankovním systému v rozhodující míře. V určité zemi může existovat více systémů mezibankovního zúčtování nebo žádný další systém mezibankovního zúčtování neexistuje. Druhou úlohou je podílení se centrální banky na zúčtování v bankovním systému v podobě členství v určitém zúčtovacím systému. Třetí úlohou centrální banky je pouze stanovování pravidel pro mezibankovní zúčtování a kontrola jejich dodržování.

Centrální banka v průběhu každého účetního dne provádí zúčtování mezibankovních transakcí. Odečítání plateb z účtů platících bank a přičítání plateb na účty inkasujících bank je podstatou celého procesu. Transakce bývají prováděny většinou na základě příkazů k úhradě, příkazů k inkasu nebo příkazů třetích osob za předem stanovených podmínek. Centrální banka zasílá na konci každého účetního dne bankám výstupní nosiče s přehledem stavu a všech transakcí na účtu v tomto dni.

Centrální banka může určovat pravidla i pro činnosti našich bank se zahraničními. V současnosti tuto oblast zabezpečují mezinárodní elektronické sítě. Nejznámější z nich je SWIFT, Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication. SWIFT se zabývá racionalizací mezinárodního mezibankovního platebního styku a zúčtování prostřednictvím bezdokladového přenosu informací, standardizací a automatizací těchto činností, snížením nákladů a posílením bezpečnosti a kvality transakcí. Mezinárodní platební styk a zúčtování se uskutečňuje také prostřednictvím korespondentských bank využitím loro a nostro účtů. Loro účty jsou běžné účty zahraniční banky, které vede domácí banka a nostro účty jsou běžné účty vedené zahraniční bankou pro domácí banku. V Evropské unii se používá systém TARGET (Trans-European Automated Real-time Gross settlement Express Transfer).

4.3 BANKA STÁTU

Centrální banka jako banka státu vykonává řadu činností, mezi něž patří vedení účtů pro vládu a další centrální orgány v souvislosti s pokladním plněním státního rozpočtu, pomoc při financování schodků v běžném hospodaření státu, včetně zabezpečení emise státních cenných papírů a správa státního dluhu. Převažující část transakcí mezi státem a subjekty probíhá bezhotovostně.

Vztahy mezi centrální bankou a státem upravují zákonné předpisy definující stupeň samostatnosti centrální banky a druhy a pravidla operací, které provádí centrální banka pro vládu, centrální orgány, orgány místní moci a správy a některé podniky veřejného sektoru.

Centrální banka vede účty vládě, centrálním orgánům, někdy také dalším státním subjektům. Hlavním smyslem provádění všech operací přes centrální banku je vyšší bezpečnost prostředků státu, protože obchodní a další banky mohou zbankrotovat a stát by přišel o své prostředky uložené v těchto bankách.

V bilanci centrální banky prostředky státu najdeme ve dvou základních souhrnných položkách. První jsou vklady státu, kam se ukládají dlouhodobé a účelově vázané prostředky a přebytky hospodaření státních rozpočtů z minulých finančních let a prostředky dočasně vzniklé z převýšení příjmů nad výdaji státního rozpočtu v běžném finančním roce. Druhou položkou jsou vklady domácích nebankovních subjektů, do kterých patří prostředky orgánů místní moci a správy a prostředky státních fondů, některých státních institucí a podniků veřejného sektoru.

Vedení účtů pro stát úzce souvisí s tzv. pokladním plněním státního rozpočtu. Centrální banka provádí ve prospěch a na vrub účtů z pověření státu a podle jeho dispozic operace v rámci běžného hospodaření státního rozpočtu v určitém finančním roce. Příjmy a výdaje státního rozpočtu se v určitém finančním roce účtují před jeden tzv. clearingový účet státní poklady v centrální bance s promítnutím na příslušných protiúčtech a to spolu s autonomními transakcemi, které zabezpečují, aby se tento účet nedostal do debetního

salda. Případný nedostatek prostředků na financování výdajů státu bývá pokryt krátkodobým úvěrem centrální banky nebo emisí státních cenných papírů.

Mezi hlavní operace, které provádí centrální banka pro vládu, patří správa státního dluhu. Zdroji krytí deficitů mohou být prostředky získané emisí státních cenných papírů na domácím trhu, zahraniční půjčky a použití státních finančních aktiv. Dalším méně pravděpodobným zdrojem může být zvýšení daní nebo přímý úvěr od centrální banky. Emise cenných papírů nebo přímý úvěr se označují jako návratné způsoby, zvýšení daní nebo použití státních finančních aktiv pak jako nenávratné způsoby.

Nejvíce používaným zdrojem krytí schodků státního rozpočtu je emise státních cenných papírů. Stát prostřednictvím centrální banky nabízí na peněžním trhu krátkodobé státní cenné papíry (nejčastěji v podobě pokladničních poukázek), na kapitálovém trhu střednědobé a dlouhodobé cenné papíry a cenné papíry zahraničním subjektům na zahraničních kapitálových trzích. Hlavními výhodami tohoto způsobu jsou snahy nepřímo limitovat politiky a jejich sklony zvyšovat státní výdaje a nezvyšovat inflační tlaky. Když se do nákupu státních cenných papírů zapojí centrální banka, dochází ke zvýšení měnové báze s možností růstu inflačních tlaků. Hovoří se o tzv. monetizaci státního dluhu (tiskění peněz).

Výsledkem krytí schodku státního rozpočtu přímým úvěrem od centrální banky je zesílení inflačních tlaků v důsledku zvýšení měnové báze.

Centrální banky vykonávají mnohem víc činností spojených se správou státního dluhu. Řadíme sem organizaci a zabezpečování emise státních cenných papírů, výplaty úroků a umořování státního dluhu. V tomto případě se o centrálních bankách mluví jako o fiskálních agentech vlád.

V souvislosti s monetizací státního dluhu se také můžeme setkat s pojmem ražebné. Dříve ražebné byly poplatky panovníkům za udělování práva razit mince, později se jednalo o rozdíl mezi nominální hodnotou mince (a dalších hotovostních peněz) a náklady na jejich výrobu a ražbu.

V současnosti jde o nově emitované peníze ke krytí schodku státního rozpočtu, od kterých odečteme reálné úrokové náklady ze státních cenných papírů nakoupených centrální bankou. Takto definované ražebné je příjmem státního rozpočtu vytvořeným z nových peněz a stále nepřímo stimuluje stát, aby si vypůjčoval od centrální banky.

4.4 REPREZENTACE STÁTU V MĚNOVÉ OBLASTI

Centrální banky odpovídají domácí veřejnosti a zahraničí jako reprezentanti států na všechny otázky týkající se měnové politiky. Uvnitř ekonomiky tato funkce spočívá hlavně v tom, že pravidelně informují veřejnost o měnovém vývoji, jeho hlavních problémech a způsobech řešení.

Veřejností zde rozumíme bankovní i nebankovní subjekty. Těm by měla centrální banka pravidelně vysvětlovat své přístupy a přesvědčovat o jejich správnosti a nutnosti. Také by měla provádět politiku otevřenou v nejvyšší možné míře. Tím se buduje a upevňuje její důvěryhodnost.

Představitelé centrální banky by měli předstoupit před veřejnost pokaždé, když jde o měnovou problematiku. Jejich stanoviska musí být konkrétní a jednoznačná a také srozumitelná pro ten okruh veřejnosti, pro který jsou určena. Někdy se stanoviska nasměrují jen určitým směrem, třeba v podobě pouhých úvah. Ty mohou mít stejný efekt, jako kdyby je centrální banky přímo realizovaly, tomu se říká oznamovací efekt.

Způsoby informování veřejnosti jsou různé. Vláda poskytuje aktuální informace (vystoupení v médiích, na tiskových konferencích, při různých rozhovorech poskytovaných tisku), informace ex post (vlastní publikace centrální banky – výroční zpráva, různé čtvrtletní nebo měsíční přehledy), informace ze zákona (zákon o centrální bance – přednesení zpráv v parlamentu o měnovém vývoji a vývoji v bankovním sektoru), informuje vládu (schůzky s představiteli vlády) a informuje banky (komunikační servery a automatizované informační systémy).

Ale centrální banka celou řadu informací neposkytuje. Tyto informace jsou především výsledky hodnocení jednotlivých bank a to proto, že by zveřejnění výsledků narušilo konkurenční prostředí v bankovním systému a také by u hůře hodnocených bank mohlo dojít k urychlenému vybírání vkladů. Veřejnost má k dispozici hodnocení jednotlivých bank prováděné různými ratingovými agenturami.

Centrální banky také vykonávají činnost mluvčího vlády v měnových otázkách vůči zahraničí a reprezentují zemi na zasedáních na mezinárodní úrovni. Centrální banky reprezentují guvernéři a další členové vrcholných orgánů.

Ve vztahu k zahraničí centrální banka vystupuje jako reprezentant země v měnové oblasti. Do této činnosti také patří účast členů vedení centrální banky na zasedáních mezinárodních organizací a institucí a na mezinárodních konferencích.

Zástupci centrálních bank celé řady zemí spolupracují v měnových otázkách, koordinují mezi sebou postupy v měnové politice a občas se vyslovují i k otázkám legislativy, mezinárodního obchodu, rozpočtové a celní politiky. Výsledkem bývají často doporučení konkrétní zemi, přičemž zástupci centrálních bank obvykle nemají rozhodovací pravomoci.

Informování ze strany centrálních bank je úzce spojeno s tím, že by měly mít podrobný přehled o činnostech probíhajících ve druhém stupni bankovního systému. Tak mohou spolehlivě posoudit jak zdraví bankovního systému jako celku a každé jednotlivé banky, tak i vývoj množství peněz v ekonomice. Mimo informací z druhého stupně bankovního systému centrální banky shromažďují i další informace, především na makroekonomické úrovni.

Hlavním zdrojem makroekonomických informací jsou údaje od příslušných statistických úřadů. Největší roli mezi těmito informacemi mají údaje o vývoji agregátní cenové hladiny a hrubého domácího (národního) produktu.

Dalšími zdroji informací jsou různé mezinárodní bankovní i nebankovní instituce, tiskové agentury a další.

Informace o vývoji ve druhém stupni bankovního systému centrální banka většinou shromažďuje, zpracovává a vyhodnocuje sama. Hlavně na základě bankami pravidelně zasílaných údajů o vývoji bilančních a mimobilančních položek a položek, které jsou součástí výkazu zisků a ztrát.

Shromažďováním, zpracováváním a vyhodnocováním informací se zabývají obvykle samostatné útvary, například odbory či sekce informací, analýz, statistiky apod. V současnosti jsou zejména sběr a zpracování většiny informací plně automatizované.

Informace pro centrální banky mají význam i pro vlastní ekonomický výzkum, jak pro praktické využití, tak na čistě teoretické úrovni. Výsledky výzkumů bývají publikovány v různých studiích.

Mnoho centrálních bank také zaměstnává vědecké pracovníky, významné univerzitní teoretiky ve vlastních výzkumných odděleních, dokonce zřizují specializované výzkumné instituty.

5. ZÁVĚR

Dělení funkcí na makroekonomické a mikroekonomické se mi nezdá zcela výstižné, jak už jsem se zmínila ve druhé kapitole. Funkce jsou totiž velmi provázané a každá z nich má vliv jak na makroekonomické prostředí, tak i na mikroekonomické prostředí.

Tyto funkce by se dalo dělit mnoha způsoby, záleží na subjektivním posouzení. Mně se zdá postačující dělení na funkce hlavní a funkce z nich vycházející. Do hlavních funkcí patří emisní funkce, funkce banky bank a funkce banky státu. A z nich vycházejí měnová politika, devizová činnost, regulace a dohled bankovního systému a reprezentace státu v měnové oblasti.

S plněním makroekonomických funkcí je spojeno mnoho nedostatků, které působí na bankovní systém a jeho možnou deformaci. U měnové politiky bývá rozpor, který cíl zvolit jako primární. Jestli to má být míra hospodářského růstu nebo míra inflace. Tyto cíle se mohou z krátkodobého hlediska dostávat do vzájemných rozporů v tom smyslu, že jejich dosažení může vyžadovat protikladná řešení. V těchto případech musí dojít k preferenci splnění jednoho či více cílů na úkor jiných cílů.

Také se velmi kritizují aktivity centrální banky týkající se její ingerence do mechanismu tržního formování devizového kurzu. V tomto případě ale bývá kritika spíše neoprávněná a neopodstatněná, protože vyplývá z nesprávného chápání funkce a poslání devizových rezerv.

U mikroekonomických funkcí bývá největší problém s regulací a dohledem bankovního systému. Časté změny pravidel regulace mohou způsobovat určitou nejistotu v bankovním podnikání, na zajištění dohledu bank jsou třeba vysoké náklady, někdy může systém regulace vést banky ke snaze obcházet pravidla atd. Tyto faktory velmi působí na deformaci bankovního sektoru. Regulace a dohled bank má samozřejmě i mnoho výhod.

Ve spojení s regulací a dohledem českého bankovního systému se kritizuje množství vydaných bankovních licencí, opožďování operativních zásahů vůči bankám, které se

dostávaly do potíží, rozdíl konkrétních řešení zkolabovaných bank, neprůhlednost vzniklých ztrát zřizování stabilizačních a ozdravných programů a institucí atd.

S ostatními funkcemi většinou nebývají větší problémy a na deformaci bankovního sektoru působí velmi slabě.

Pokud se zaměříme přímo na Českou národní banku a její funkce, musíme konstatovat, že se vstupem České republiky do Evropské unie se změní některé její funkce. V době předpokládaného vstupu ČR do EU dne 1. května 2004 již budou pro ČR budou platit stejná pravidla, jako pro ty členské státy EU, které ještě nebudou v této době součástí euro oblasti.

Po vstupu ČR do EU bude Předvstupní hospodářský program nahrazen Konvergenčním programem, jehož hlavním cílem bude příprava na vstup do euro oblasti na základě splnění maastrichtských kritérií konvergence. Současně bude v této fázi integrace povinnost udržovat rozpočtovou pozici vlády v souladu s Paktem stability a růstu.

Ihned po vstupu České republiky do Evropské unie ještě nebude Česká republika v EMU 2 a v plnění svých funkcí nezaznamená žádné zásadní změny. Bude i nadále udržovat cenovou stabilitu, ale bude muset pokládat kurzovou politiku za věc zájmu všech zemí, bude muset předávat Evropské centrální bance pravidelné statistické informace a konzultovat s ní všechna opatření či návrhy. Guvernér ČNB bude na zasedáních rady pouze přihlížet, nebude se moci spolupodílet na rozhodování.

Vhodná doba na vstup ČR do kurzového mechanismu EMU 2 Evropského měnového systému bude záviset na připravenosti dodržovat podmínky tohoto systému. Vstup do oblasti společné měny bude možný nejdříve ve třetím roce od vstupu ČR do EU, což je minimální doba nutná pro vyhodnocení Radou EU plnění konvergenčního kritéria kurzové stability

Vstupem do EMU 2 již budou pro ČR platit pravidla, daná Rezolucí Evropské Rady o vytvoření kurzového mechanismu EMU 2 z 16. 6. 1997. Smlouva o Evropském

společenství předpokládá minimálně dvouletou úspěšnou účast v kurzovém mechanismu před zavedením eura, která má plnit funkci praktického testu, zda členská země splňuje předpoklady pro uplatňování politiky stabilního měnového kurzu. Těmito předpoklady jsou potřebný stupeň reálné konvergence k "jádro" eurozóny, dostatečná makroekonomická stabilita a realistická představa o trvale udržitelné střední hodnotě kurzu národní měny k euru.

Plnohodnotná účast v Hospodářské měnové unii přijetím eura jako národní měny znamená plnění kritérií konvergence na dlouhodobém základě. Pro udržení stabilního kurzu společné měny je nutná zdravá makroekonomická politika všech zemí měnové unie, důvěryhodná společná měnová politika a dále rovnováha peněžních a finančních trhů. Vzhledem k tomu, že přijetím společné měny se členské státy vzdávají vlastní měnové politiky, stává se pro ně úroková míra externí veličinou a měnový kurz z hlediska jedné země přestává plnit funkci nárazníku absorbujícího případné vnější šoky, úlohu "vyhlazování" cyklických výkyvů plně přebírá politika fiskální.

Se vstupem do EMU 2 bude ČNB zbavena měnové politiky. Bude i nadále vést účty vlády a ostatním subjektům. Zůstane jí dohled nad obchodními bankami a dohled nad pobočkami obchodních bank v zahraničí se zvýší. ČNB bude mít povinnost razit euromince a vydávat bankovky. Operace na volném trhu jí zůstanou, ale bude je muset provádět na základě metodiky Evropské centrální banky. Správa devizových rezerv také zůstane ČNB, ale část bude spravovat ECB. Dále bude muset ČNB udržovat a navazovat vztahy s ostatními centrálními bankami a mezinárodními institucemi. Guvernér ČNB se stane plnohodnotným členem rady.

ČNB se domnívá, že přistoupení ČR k eurozóně povede k urychlení reálné konvergence české ekonomiky k ekonomikám EU. K dosažení dalšího pokroku v této oblasti je však třeba prohloubit strukturální reformy zaměřené na zvýšení flexibility české ekonomiky a provést konsolidaci systému veřejných financí.

POUŽITÁ LITERATURA

- 1) Bakule, V. a kol.: Příčiny prohlubování krize bankovního sektoru České republiky. (Realizace projektu GAČR č. 402/00/0963.) TUL, Liberec 2000
- 2) Bartošek, K., Felsbergová, D., Jaroš, P.: Bankovníctví v České republice. Bankovní institut, a. s., 1998
- 3) Dvořák, P.: Bankovníctví. VŠE, 1996
- 4) Jonáš, J.: Bankovní krize a ekonomická transformace. Management Press, 1998
- 5) Koch, T. W.: Bank Management. The Dryden Press, 1992
- 6) Landorová, A., Jáčová, H., Nesládková, M.: Centrální bankovníctví. Technická univerzita v Liberci, 2003
- 7) Landorová, A., Jáčová, H., Nesládková, M.: Obchodní bankovníctví. Technická univerzita v Liberci, 2002
- 8) Mervart, J.: České banky v kontextu světového vývoje. Nakladatelství Lidové noviny, 1998
- 9) Revenda, Z.: Centrální bankovníctví. Management Press, Praha 2001
- 10) Revenda, Z., Mandel, M., Kódera, J., Musilek, P., Dvořák, P., Brada, J.: Peněžní ekonomie a bankovníctví. Management Press, Praha 1996
- 11) Šenkýřová, B. a kol.: Bankovníctví II.. Grada Publishing 1998
- 12) www. cnb.cz – internetové stránky České národní banky

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha 1: Počet bank podle vlastnictví

Příloha 2: Struktura bankovního sektoru podle skupin bank k 31. 12. 2003

Příloha 3: Podíly jednotlivých skupin bank na vybraných ukazatelích bankovního sektoru

Příloha 4: Struktura peněz v oběhu podle stavu ke dni 31.12.2003

PŘÍLOHA 1

Počet bank podle vlastnictví (banky, které zahájily činnost pro klientelu)

	Banky celkem	v tom:								Kromě toho banky bez licence
		banky s rozhodující českou účastí					banky s rozhodující zahraniční účastí			
		celkem	státní peněžní ústavy	banky se státní účastí	banky s rozhodující českou účastí	banky v nucené správě	celkem	banky s rozhodující zahraniční účastí	pobočky zahraničních bank	
1. 1. 1990	5	5	4	1	0	0	0	0	0	x
31. 12. 1990	9	9	4	1	4	0	0	0	0	x
31. 12. 1991	24	20	4	1	15	0	4	4	0	x
31. 12. 1992	37	26	1	4	21	0	11	9	2	x
31. 12. 1993	52	34	1	4	28	1	18	12	6	x
31. 12. 1994	55	34	1	4	28	1	21	13	8	2
31. 12. 1995	55	32	1	6	25	0	23	13	10	5
31. 12. 1996	53	30	1	6	18	5	23	14	9	7
31. 12. 1997	50	26	1	6	15	4	24	15	9	11
31. 12. 1998	45	20	1	5	14	0	25	15	10	18
31. 12. 1999	42	15	1	4	10	0	27	17	10	21
31. 12. 2000	40	14	1	4	8	1	26	16	10	23
31. 12. 2001	38	12	0	3	8	1	26	16	10	25
31. 12. 2002	37	11	0	2	9	0	26	17	9	27
31. 12. 2003	35	9	0	2	7	0	26	17	9	29

Banky bez licence:

Banky v likvidaci nebo konkurzu: Kreditní a průmyslová banka, Banka Bohemia, AB banka, Česká banka, První slezská banka, Kreditní banka, Realitbanka, COOP banka, Velkomoravská banka, Agrobanka, Bankovní dům Skala, Ekoagrobanka, Evrobanka, Pragobanka, Universal Banka, Moravia Banka, Union banka, Plzeňská banka

Banky bez licence z důvodu nezačínání činnosti: West Deutsche Landesbank

Banky bez licence z důvodu fúze s jinou bankou: Poštovní banka, Bank Austria, HYPO Bank, Foresbank, Erste Bank Sparkassen, Banka Haná, Bank Austria Creditanstalt, Société Générale (pobočka)

Banky bez licence z důvodu transformace na nebankovní subjekt: Konsolidační banka

Banky bez licence z důvodu ukončení činnosti: IP banka

Pramen: www.cnb.cz

PŘÍLOHA 2

Struktura bankovního sektoru podle skupin bank k 31. 12. 2003

(banky s licenci k 31. 12. 2003)

	Banky celkem	v tom v %				
		velké	střední	malé	pobočky zahr. bank	stavební spořitelny
Aktiva celkem	100,00	62,08	15,83	2,00	9,58	10,51
z toho:						
rychle likvidní aktiva	100,00	63,14	13,10	2,18	8,83	12,75
vklady u bank	100,00	44,83	20,76	2,98	16,10	15,33
úvěry (hrubé)	100,00	61,05	20,89	2,21	8,41	7,45
cenné papíry (státních cenných papírů a pČNB)	100,00	84,53	6,77	0,35	0,24	8,10
Pasiva celkem	100,00	62,08	15,83	2,00	9,58	10,51
z toho:						
vklady klientů	100,00	68,53	11,39	1,61	3,51	14,96
vklady bank	100,00	36,76	24,25	3,08	35,86	0,05
zdroje od ČNB	100,00	100,00	0,00	0,00	0,00	0,00
základní kapitál	100,00	64,18	21,60	7,11	0,59	6,52
rezervy, rezervní a kapitálové fondy, emisní ažio	100,00	68,65	21,98	1,14	1,52	6,71
Podrozvahová aktiva celkem	100,00	59,01	21,31	0,51	18,94	0,23
z toho: pevné termínové operace	100,00	57,77	21,31	0,29	20,64	0,00
opční operace	100,00	62,19	20,49	0,00	17,32	0,00

Pramen: www.cnb.cz

PŘÍLOHA 3

Podíly jednotlivých skupin bank na vybraných ukazatelích bankovního sektoru

(banky s licenci k 31. 12. 2003)
v %

	31.12.2000	31.12.2001	31.12.2002	2003			
				31.03.	30.06.	30.09.	31.12.
	Aktiva celkem						
Bankovní sektor celkem	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
v tom:							
velké banky	65,86	65,26	62,73	63,90	65,15	64,54	62,08
střední banky	14,87	15,06	17,34	17,18	16,21	16,65	15,83
malé banky	1,06	1,18	1,92	1,63	1,73	1,80	2,00
pobočky zahraničních bank	12,37	12,18	9,74	8,47	7,85	7,71	9,58
stavební spořitelny	5,83	6,32	8,28	8,82	9,05	9,31	10,51
	Hrubé úvěry celkem						
Bankovní sektor celkem	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
v tom:							
velké banky	69,35	68,82	62,81	62,73	62,14	60,81	61,05
střední banky	15,75	16,41	20,15	21,02	21,15	21,13	20,89
malé banky	0,90	1,05	1,41	1,41	1,85	2,07	2,21
pobočky zahraničních bank	10,31	9,66	10,06	8,97	8,56	8,93	8,41
stavební spořitelny	3,70	4,06	5,57	5,87	6,30	7,07	7,45
	Vklady klientů celkem						
Bankovní sektor celkem	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
v tom:							
velké banky	77,14	74,82	69,17	69,89	70,40	69,95	68,53
střední banky	9,45	11,22	14,17	13,66	12,05	12,27	11,39
malé banky	0,56	0,89	1,99	1,52	1,42	1,57	1,61
pobočky zahraničních bank	3,65	3,50	2,98	2,91	3,38	3,21	3,51
stavební spořitelny	9,21	9,57	11,69	12,02	12,75	13,01	14,96

Pramen: www.cnb.cz

PŘÍLOHA 4

Struktura peněz v oběhu podle stavu ke dni 31.12.2003

Nominální hodnota	V oběhu v mil. Kč	Podíl v %	V oběhu v mil. kusů	Podíl v %	Počet kusů připadajících na 1 obyvatele ČR
bankovky					
5 000 Kč	80 649,9	32,5%	16,1	6,0%	1,6
2 000 Kč	38 741,5	15,6%	19,4	7,2%	1,9
1 000 Kč	100 480,8	40,4%	100,5	37,2%	9,8
500 Kč	9 138,6	3,7%	18,3	6,8%	1,8
200 Kč	7 450,0	3,0%	37,2	13,8%	3,6
100 Kč	3 734,9	1,5%	37,3	13,8%	3,6
50 Kč	1 794,8	0,7%	35,9	13,3%	3,5
20 Kč	111,7	0,0%	5,6	2,1%	0,5
bankovky celkem	242 102,2	97,4%	270,3	100,0%	26,3
mince					
50 Kč	205,4	0,1%	4,1	0,2%	0,4
20 Kč	2 406,6	1,0%	120,3	5,2%	11,8
10 Kč	1 289,6	0,5%	129,0	5,5%	12,6
5 Kč	692,3	0,3%	138,5	5,9%	13,6
2 Kč	453,9	0,2%	226,9	9,7%	22,2
1 Kč	276,8	0,1%	276,8	11,9%	27,1
0,50 Kč	139,2	0,1%	278,4	11,9%	27,3
0,20 Kč	98,8	0,0%	493,9	21,1%	48,4
0,10 Kč	66,8	0,0%	667,6	28,6%	65,5
mince celkem	5 629,4	2,3%	2 335,5	100,0%	228,9
pamětní mince	709,1	0,3%	4,7		
Celkem	248 440,7	100,0%	2 610,5		255,2

Zajímavost:

Hmotnost mincí v oběhu činí 5.550 tun. Při použití vagónů s nosností 20 t by musel být na převoz těchto mincí vytvořen vlak s 278 vagóny

Pramen: www.cnb.cz